ଓଡ଼ିଆ ଓଷା ବ୍ରତ ଓ ପର୍ବପର୍ବାଣିରେ ଲୋକସଂସ୍କୃତିର ଚିତ୍ର

ଅଧ୍ୟାପକ ସତ୍ୟଜିତ ଦାସ

ସଂସ୍କୃତି ଶବ୍ଦର ପରିଭାଷା ଅତି ବ୍ୟାପକ, ଅଭିଧାନିକ ଅର୍ଥରେ ଜ୍ଞାନଗତ ଉତ୍କର୍ଷକୁ ବୁଝାଇଥାଏ । ଏହା ସମାଜକୁ ମାର୍ଜିତ ଓ ନୀତିଯୁକ୍ତ କରିଥାଏ । ଯଥାର୍ଥରେ ସାମାଜିକ ମଣିଷର ନୃତ୍ୟ, ଗୀତ, ଶିଳ୍ପ, ସ୍ଥାପତ୍ୟ ହିଁ ସଂସ୍କୃତି । ବିନ୍ ଆମୋସ୍‌ଙ୍କ ମତରେ ଲୋକସଂସ୍କୃତି ଆଦିମ କାଳର ମାନବ ମାନସିକତାର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି । ଏହା ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ମାନବ ଚିନ୍ତା ଓ କଳ୍ପନାର ପ୍ରତୀକକୁ କଳା ଓ ଶିଳ୍ପ ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରକାଶ କରେ । ସାମୂହିକ ଆମୋଦ ପ୍ରମୋଦ ତଥା କଳାର ପୁନରୁତ୍ପାଦନ ପ୍ରକ୍ରିୟା ମଧ୍ୟରେ ଏହା ଗତିଶୀଳ । ଯଥାର୍ଥରେ ଏହା ଜନଗୋଷ୍ଠୀର ସଂଗୃହୀତ ଜ୍ଞାନ ସମ୍ପଦ । ଏଥିରେ କୌଣସି କୃତ୍ରିମତା ନଥାଏ । ତେବେ ଓଡ଼ିଶାର କଳା, ସ୍ଥାପତ୍ୟ, ଚାଲିଚଳନ, ସାମାଜିକ ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟା ଓଷାବ୍ରତ ଆଦିରେ ସଂସ୍କୃତିର ମହନୀୟତା ପ୍ରକଟିତ ।

ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରାଚୀନ ଅଧିବାସୀ ଅଷ୍ଟ୍ରିକ ବା ଆଦିବାସୀ । ପ୍ରକୃତି ପ୍ରତି ଦାୟବଦ୍ଧତା ତାଙ୍କର ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟା ଏବଂ ଧର୍ମୀୟ ଭାବଧାରାରେ ସଂପୃକ୍ତ । ଏହି ଆଦିମ ଅଧିବାସୀଙ୍କର ଉପାସ୍ୟ ଦେବାଦେବୀ ପଥର କିମ୍ବା କାଷ୍ଠରେ ନିର୍ମିତ । ପ୍ରଚଳିତ ଧର୍ମରେ ସାଯୁଜ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତି କାମ୍ୟ ହୋଇଥିବା ବେଳେ ଏଥିରେ ବିପଦରେ ସାହା ହେବା, ରୋଗ କଷ୍ଟରୁ ଦୂରେଇ ରଖିବା, ପଶୁପକ୍ଷୀ ଓ କୃଷିକୁ ଦୁଷ୍ଟ ଆତ୍ମାଠାରୁ ରକ୍ଷା କରିବା, ଗାଁକୁ ରୋଗବ୍ୟାଧିଠାରୁ ମୁକ୍ତ ରଖିବା । ତେଣୁ ଗାଁମୁଣ୍ଡରେ ଗ୍ରାମ ଦେବତୀଙ୍କର ଆସ୍ଥାନ । ଏହି ଧର୍ମ ବିଶ୍ୱାସ ଲୋକଙ୍କର ଆଚରଣକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିଥାଏ । ଧର୍ମାଚାର ସବୁବେଳେ ଯୁକ୍ତିସିଦ୍ଧ ଦାର୍ଶନିକ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ଫଳରେ ଏହି ଧର୍ମୀୟ ଚେତନା ଆବହମାନ କାଳରୁ ପିଢ଼ି ପରେ ପିଢ଼ି ଅନୁସୃତ ଆଚାର ବିଚାର ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇ ଆସୁଅଛି । ବେଦ, ବେଦାନ୍ତ, ପୁରାଣ ଓ ଶାସ୍ତ୍ରାଦିରେ 'ଆଚାର' ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱାରୋପ କରାଯାଇଅଛି । ଆଚାର ସହିତ ଧର୍ମର ଓତଃପ୍ରୋତ ଭାବେ ଜଡ଼ିତ । ଧର୍ମ ସହିତ ବିଭିନ୍ନ ସାମାଜିକ, ସାଂସ୍କୃତିକ ପରମ୍ପରାରେ ଜଡ଼ିତ ହୋଇ ଏହାର ପ୍ରତିଫଳନ ଗଣଜୀବନରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ମାନବ ଜନ୍ମଠାରୁ ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟେକ କର୍ମରେ ନାନା ପ୍ରକାର ରୀତିନୀତି, ପର୍ବପର୍ବାଣି ଓ ଓଷାବ୍ରତ ପ୍ରଭୃତି ପାଳିତ ହୋଇଥାଏ । ଏଥିରେ ଧର୍ମୀୟ ଉତ୍ସବ ସହିତ ସାମାଜିକ ଆଚାରରେ ବହୁ ଉଦାହରଣ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ବେଶଭୂଷଣ, ପରିଧାନ, ଅତିଥି ସତ୍କାର ସବୁଥିରେ ଏହାର ନିଚ୍ଛକ ପ୍ରତିଛବି ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ ।

ଲୋକ ପ୍ରଚଳିତ ଉକ୍ତିରେ ଆଚାରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ବିଚାରେ ପଣ୍ଡିତ । ଯଦି ମଣିଷର ଆଚାର ଠିକ୍ ରହେ, ଧନବିଦ୍ୟା ବୃଦ୍ଧିର ବିକାଶ ହୋଇଥାଏ । ମଣିଷ ଜନ୍ମଠାରୁ ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଭିନ୍ନ ସାମାଜିକ କର୍ମମାନ ପ୍ରଚଳିତ । ଏହା ମଧ୍ୟରେ ଆମ ସାଂସ୍କୃତିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ପ୍ରକଟିତ । ଅତଏବ, ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟାକୁ ଶୃଙ୍ଖଳିତ ଓ ସୁସଂଯତ କରିବା ଧାର୍ମିକ ଅନୁଚିନ୍ତାର ମୂଳମନ୍ତ୍ର ।

ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ଜନ୍ମ–ଜୀବନ ସହିତ ଯାନି–ଯାତ୍ରା, ବ୍ରତ, ପର୍ବ ଆଦି ଓତଃପ୍ରୋତ ଭାବେ ଜଡ଼ିତ । ଆଲୋଚକ ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ଦାସଙ୍କ ମତରେ – ବ୍ରତ କଥା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣତଃ ଆଦିବାସୀ ସଂସ୍କୃତିର କଥା, ପ୍ରଧାନତଃ ଭୟ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ ଏକ ଦିବ୍ୟାତ୍ମ୍ ବିରୋଧୀ ସଂସ୍କୃତିର କଥା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ ସମାଜରେ ଯେତେଗୁଡିଏ ବ୍ରତ ନାନା ସ୍ଥାନରେ ଚଳୁଛି, ସେଗୁଡ଼ିକ ଯେ ସେଇ ଆରମ୍ଭ କାଳରୁ ଚଳିଆସୁଛି, ସେକଥା ମୋଟେ ନୁହେଁ । ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଆସି ଆର୍ଯ୍ୟେତରମାନଙ୍କର ଅନେକ ସାଂସ୍କୃତିକ ରୀତି ଓ ଚଳଣିକୁ ଗ୍ରହଣ କରିନେଇଛନ୍ତି । ଆଗରୁ କୁହାଯାଇଛି, ଅଷ୍ଟ୍ରିକ୍ ଅମଳର ଅନେକ ଦେବଦେବୀ ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକତା ଦ୍ୱାରା ମନ୍ତୁରା ହୋଇ

ଦୁର୍ଗା, କାଳୀ, ଶିବ ପ୍ରଭୃତି ନୂଆ ଅଭିଧା ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି। ସେହି ପରମ୍ପରାକୁ ଅନୁସରଣ କରି ଶୁଦ୍ଧ ଆର୍ଯ୍ୟଦେବତାମାନଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଓଷା ଓ ବ୍ରତର ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଉଦ୍ଭବ ହୋଇଛି। ଓଡ଼ିଆ ଘରେ ବାର ମାସରେ ତେର ଯାତରା ପାଳନ କରାଯାଇଥାଏ। ଏ ସମସ୍ତ ପର୍ବପର୍ବାଣି ସହିତ କୌଣସି ନା କୌଣସି ଦେବଦେବୀ ସଂପୃକ୍ତ। ଏହି ଓଷା–ବ୍ରତାଦି ଦ୍ୱାରା ହିଁ ଲୋକକୁ ପାପରୁ ତ୍ରାଣ ପାଇବା ସହିତ ଅଭୀଷ୍ଟ ସାଧନ ହୋଇଥାଏ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ ରହିଛି। ସେହି ବ୍ରତ ଓ ଓଷାଗୁଡ଼ିକ ଧର୍ମ ବିଶ୍ୱାସ ଅନୁସାରେ ସାତ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରାଯାଇପାରେ, ଯଥା – ବୈଷ୍ଣବ, ଶୈବ, ଶାକ୍ତ, ସୌର, ଗାଣପତ୍ୟ, ନାଗ ଏବଂ ଯୋଗଜ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ବିଷ୍ଣୁକେନ୍ଦ୍ରିକ ଧର୍ମର ପ୍ରଚଳନ ଅତି ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ରହିଅଛି। ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ଅବତାର ଭାବରେ ରାମ, କୃଷ୍ଣ, ହରି, ନୃସିଂହ, ବାମନ, ବାସୁଦେବ, ମାଧବ, ଦାମୋଦର ଏବଂ ଜଗନ୍ନାଥ ଭାବରେ ପୂଜିତ। ଏହି ଧର୍ମଧାରାର ଓଷାବ୍ରତ ମଧ୍ୟରେ ଅକ୍ଷୟ ତୃତୀୟା, ଅଖଣ୍ଡଦ୍ୱାଦଶୀ, ଅନନ୍ତ ବ୍ରତ, ଅୟନବ୍ରତ, ଅରଣ୍ୟ ଦ୍ୱାଦଶୀ, ଆଲୋକାମାବାସ୍ୟା, ଉତ୍‌ଥାପନ ଏକାଦଶୀ, ଆମଳକୀ ଦ୍ୱାଦଶୀ, କାମଦେବ ତ୍ରୟୋଦଶୀ, କାର୍ତ୍ତିକ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା, କୃଷ୍ଣ ଜନ୍ମାଷ୍ଟମୀ, କୌମୁଦୀ ମହୋତ୍ସବ, ଗୁଣ୍ଡିଚା ଯାତ୍ରା, ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ପୂଜା, ଗୋବିନ୍ଦ ଶୟନ, ଗୋଷ୍ଠାଷ୍ଟମୀ, ଚମ୍ପକ ଦ୍ୱାଦଶୀ, ଦମନକୋତ୍ସବ, ଦାଣ୍ଡପହଁରା, ବାଟଓଷା, ସ୍ନାନପୂର୍ଣ୍ଣିମା, ଦୋଳଯାତ୍ରା, ନରକ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୀ, ନିର୍ଜଳୈକାଦଶୀ, ନୃସିଂହ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୀ, ନେତ୍ରୋତ୍ସବ, ପରଶୁରାମାଷ୍ଟମୀ, ପଞ୍ଚକ ପାପନାଶିନୀ ଏକାଦଶୀ ଓ ଦ୍ୱାଦଶୀ, ପାର୍ଶ୍ୱ ପରିବର୍ତ୍ତନ, ପିପୀତକୀ ଦ୍ୱାଦଶୀ, ପୁଷ୍ୟାଭିଷେକ, ପ୍ରାବରଣ ଷଷ୍ଠୀ, ବକୁଳାମାବାସ୍ୟା, ବହ୍ନ୍ୟୁତ୍ସବ, ବରାହ ଦ୍ୱାଦଶୀ, ଭୀମ ଦ୍ୱାଦଶୀ, ଭୀଷ୍ମ ପଞ୍ଚକ, ଭୀଷ୍ମାଷ୍ଟମୀ, ଯମ ଦ୍ୱିତୀୟା, ରାହିକନିଆ, ରାଇଦାମୋଦର, ରାମନବମୀ, ସିଦ୍ଧ ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ପୂଜା ପ୍ରଭୃତିର ନାମ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ।

ଶୈବଧର୍ମ କେନ୍ଦ୍ରିକ ପର୍ବପର୍ବାଣିଗୁଡିକ ମଧ୍ୟରେ ଅଘୋର ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୀ, ଅଶୋକାଷ୍ଟମୀ, ଉମା ମହେଶ୍ୱର ବ୍ରତ, କାର୍ତ୍ତିକେୟ ବ୍ରତ, କୁକ୍କୁଟୀ ବ୍ରତ, ଦୁର୍ବାଷ୍ଟମୀ, ବେଣାକିଆ ଚଉଠୀ, ରକ୍ଷା ପଞ୍ଚମୀ, ଶିବ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୀ, ଶିବ ଚତୁର୍ଥୀ, ସ୍କନ୍ଦ ଷଷ୍ଠୀ, ସୋମନାଥ ବ୍ରତ, ସୋମବାର ବ୍ରତ ପ୍ରଭୃତି ଅନ୍ତର୍ଗତ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ଶକ୍ତି ଉପାସନା ପରମ୍ପରା ଅତି ପ୍ରାଚୀନ। ଦୁର୍ଗା, ଚଣ୍ଡୀ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ପାର୍ବତୀ, ମାହେଶ୍ୱରୀ, ଶ୍ରୀରାଧା, ସାବିତ୍ରୀ, ସରସ୍ୱତୀ, ତାରାତାରିଣୀ, ସାରଳା, ନାରାୟଣୀ, ଚର୍ଚ୍ଚିକା, ସମଲେଶ୍ୱରୀ, କାଳୀ, ଗୌରୀ, ଉତ୍ତରାୟଣୀ, ଚାମୁଣ୍ଡା, ମଙ୍ଗଳା, ବିରଜା, ଧୂମାବତୀ, ମହାକାଳୀ, ଭଗବତୀ, ଉଗ୍ରତାରା, ପାଟଣେଶ୍ୱରୀ, ବାହାରୀ, କାଳିଜାଈ ଆଦି ନାମରେ ପୂଜିତା ହୋଇଛନ୍ତି। ଏମାନଙ୍କୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଅନେକ ଓଷା–ବ୍ରତ–ପର୍ବପର୍ବାଣି ପାଳନ କରାଯାଏ। ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅପରାଜିତା ସପ୍ତମୀ ଓ ଦଶମୀ, ଅରଣ୍ୟ ଷଷ୍ଠୀ, କାଳିକା ବ୍ରତ, କାଞ୍ଜିଅଁଳା ଓଷା, କେଦାର ବ୍ରତ, ବଜ୍ର ମହାକାଳୀ ବ୍ରତ, ଗୌରୀ ତୃତୀୟା, ହରିତାଳିକା ବ୍ରତ, ବାଲିତୃତୀୟା, ଗୌରୀ ଚତୁର୍ଥୀ, ଚତୁର୍ମାସ୍ୟା ଗୁରୁବାର ଓଷା, ଦୀପାବଳୀ, ଧାନମାଣିକିଆ ଓଷା, ନିତ୍ୟାନି ଗୁରୁବାର ଓଷା, ନିଶା ମଙ୍ଗଳବାର ଓଷା, ଫୁଲେରି ଓଷା, ଦୁର୍ଗା ନବମୀ, ଦୁର୍ଗା ଶୟନ, ଦୁର୍ଗାଷ୍ଟମୀ, ବରଦା ଚତୁର୍ଥୀ, ଭଦ୍ରାଷ୍ଟମୀ, ଭୋଦେଇ ଓଷା, ଭୈମୀ ଏକାଦଶୀ ଭୌମବ୍ରତ, ମଙ୍ଗଳଚଣ୍ଡୀ ବ୍ରତ, ମଙ୍ଗଳ ସଂକ୍ରାନ୍ତି, ମହାଲକ୍ଷ୍ମୀ ପୂଜା, ରମ୍ଭା ତୃତୀୟା, ରାଧାଷ୍ଟମୀ, ରୁକ୍ମିଣୀ ବ୍ରତ, ରୋହିଣ୍ୟଷ୍ଟମୀ, ଲଳିତା ସପ୍ତମୀ, ବସନ୍ତ ପଞ୍ଚମୀ, ବୁଧବାର ଓଷା, ଶୀତଳ ଷଷ୍ଠୀ, ଶୀତଳା ସପ୍ତମୀ, ଷଷ୍ଠୀଦେବୀ ଷଷ୍ଠୀ, ସପ୍ତପୁରିକାମାବାସ୍ୟା, ସାବିତ୍ରୀ ବ୍ରତ, ସୀତାନବମୀ, ସୁଖରାତ୍ରି ଅମାବାସ୍ୟା, ହରିମଙ୍ଗଳ ବ୍ରତ ପ୍ରଭୃତିର ନାମ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ।

ସୌର ଓଷା–ବ୍ରତ ମଧ୍ୟରେ ଦୂତିବାହନ ଓଷା, ପୁଷ ରବିବାର ଓଷା, ପ୍ରଥମାଷ୍ଟମୀ, ମାଘସପ୍ତମୀ, ମୂଳାଷ୍ଟମୀ, ରବିନାରାୟଣ ବ୍ରତ, ଜାଡ଼ିଖନି ଓଷା, ଶାମ୍ବଦଶମୀ ପ୍ରଭୃତି ଅନ୍ତର୍ଗତ।

ଗାଣପତ୍ୟ ଶାଖାର ଓଷା–ବ୍ରତ ମଧ୍ୟରେ ଗଣେଶ ଚତୁର୍ଥୀ, ସିଦ୍ଧ ବିନାୟକ ବ୍ରତ, ଗୌରୀ–ଗଣେଶ ଚତୁର୍ଥୀ ପ୍ରଭୃତି ପାଳିତ ହୁଏ।

ନାଗ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଅନନ୍ତ ତୃତୀୟା, ଅନନ୍ତ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୀ, ନାଗ ଚତୁର୍ଥୀ, ନାଗ ପଞ୍ଚମୀ, ଫଣୀ ପଞ୍ଚମୀ, ମନସାବ୍ରତ ପ୍ରଭୃତି ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୁଏ।

ଯୋଗଜ ଓଷା–ବ୍ରତ ମଧ୍ୟରେ କାର୍ତ୍ତିକ–ମାଘ–ବୈଶାଖ ବ୍ରତ, ସଂକ୍ରାନ୍ତି ବ୍ରତ, ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ବ୍ରତ, ଅମାବାସ୍ୟା ବ୍ରତ, ଗୋବିନ୍ଦ ଦ୍ୱାଦଶୀ, ପାଞ୍ଚମାସୀ ବ୍ରତ, ମୁଗପାଟ ସଂକ୍ରାନ୍ତି, ଗୁରୁପଞ୍ଚମୀ, ସୋମବାର ବ୍ରତ, ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୀ ବ୍ରତ, ରବିନାରାୟଣ ବ୍ରତ, ସୁଦଶା ବ୍ରତ, ସୋମପୁତା ଅମାବାସ୍ୟା, ଭୌମବ୍ରତ, ଚତୁର୍ମାସ୍ୟା ଗୁରୁବାର ଓଷା, ନିଶା ମଙ୍ଗଳବାର, ଷୋଳପାଳି ମଙ୍ଗଳବାର, ମହାଦୁଃଖା ମଙ୍ଗଳବାର, ଭତୁରାଣି ଓଷା, ବୁଧ ମଙ୍ଗଳବାର ଓଷା, ମଙ୍ଗଳ ସଂକ୍ରାନ୍ତି, ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ବ୍ରତ ପ୍ରଭୃତିର ନାମ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ। ଏହିପରି ଷୋଳଶହ ବାଇଶି ବ୍ରତର ନାମ 'ବ୍ରତକୋଷ' ଗ୍ରନ୍ଥରେ

ରହିଅଛି। ଓଷା-ବ୍ରତ-ପର୍ବପର୍ବାଣି ପାରମ୍ପରିକ ସୂତ୍ରରେ ସମାଜରେ ପ୍ରଚଳିତ ହୋଇଆସୁଛି। ଏହି ପରମ୍ପରା ସହିତ ଆମର ସାମାଜିକ ଚଳଣି, ରୀତି-ନୀତି, ବିଧି-ବିଧାନ, ଆଚାର ବିଚାର ସଂପୃକ୍ତ। ବିଶିଷ୍ଟ ଲୋକସାହିତ୍ୟ ଆଲୋଚକ ଅବନୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଠାକୁରଙ୍କ ମତରେ- ବ୍ରତ ହେଉଛି ମନସ୍କାମନାର ସ୍ୱରୂପ, କଳ୍ପନା ବା ଭିତ୍ତିଚିତ୍ର ବକ୍ରର ପ୍ରତିଛବି, ଗୀତିକା ବା ମାହାତ୍ମ୍ୟ ବ୍ରତର ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ଏବଂ ନୃତ୍ୟନାଟ୍ୟ ବ୍ରତର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା, ବ୍ରତର ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଆଭିମୁଖ୍ୟ ବିବିଧ। ପାପମୁକ୍ତି, ପୁଣ୍ୟାର୍ଜନ, ସନ୍ତାନ, ସମ୍ପଦ, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ସୌଭାଗ୍ୟ, ଦୀର୍ଘାୟୁ, ସଦାଚରଣ, କୀର୍ତ୍ତି, ବିଦ୍ୟା, ଶାନ୍ତି, ଆନନ୍ଦ, ସ୍ୱର୍ଗ ଓ ସ୍ୱର୍ଗ ପରି ମୋକ୍ଷଲାଭ ବ୍ରତାଚାରଣର ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ପରିଣତି। ଉପଯୁକ୍ତ ରୀତିରେ ବ୍ରତ ପାଳନ କଲେ ବ୍ରହ୍ମଲୋକ, ଶିବଲୋକ ଓ ବୈକୁଣ୍ଠ ପ୍ରାପ୍ତି ସମ୍ଭବ ହୁଏ। ଓଷା-ବ୍ରତ-ପର୍ବପର୍ବାଣି ପାଳନରେ ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ତିଥି, ବାର, ନକ୍ଷତ୍ରରେ ହିଁ ପାଳିତ ହୋଇଥାଏ। ଅନେକ ଓଷାରେ ବିଧିବିଧାନରେ ପାଳନ କରିବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦିଆଯାଇଛି। ଯେମିତି ଖାଦ୍ୟପେୟ, ପ୍ରତ୍ୟୁଷରୁ ଶଯ୍ୟାତ୍ୟାଗ, ଶୁଦ୍ଧିସ୍ନାନ, ନିରାମିଷ ଭୋଜନ, ହବିଷାନ୍ନ ଭକ୍ଷଣ, ନବ ବସ୍ତ୍ର ପରିଧାନ, ଦାନ-ଧ୍ୟାନ କରିବା ପ୍ରଭୃତି ଦ୍ୱାରା ଶରୀର ଉପରେ ସକରାତ୍ମକ ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଥାଏ। ସମାଜରେ ଶୃଙ୍ଖଳା, ସଦ୍‌ଭାବ, ମୈତ୍ରୀଭାବ ତଥା ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ସ୍ନେହ ଓ ସମ୍ମାନ ସୃଷ୍ଟି କରିବାରେ ଓଷା-ବ୍ରତର ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ଭୂମିକା ରହିଛି। ଏଥିରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ବିଧି ବିଧାନ, ଲୋକବିଶ୍ୱାସ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ। ସମାଜର ଐହିକ ଓ ପାରତ୍ରିକ ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ ଏହା ଅଭିପ୍ରେତ। ତେଣୁ ଏହା ସମାଜର ଅଲିଖିତ ସମ୍ବିଧାନ କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ।

ମହର୍ଷି ମନୁ ପରମ୍ପରାଗତ ଆଚାରକୁ 'ସଦାଚାର' ବୋଲି ଆଖ୍ୟା ଦେଇଛନ୍ତି। ଏହା ନୀତିସମ୍ମତ ଓ ସର୍ବଜନାଦୃତ। ତେଣୁ ଏହା ଥିଲା 'ଧର୍ମମାର୍ଗ'। ସମାଜର ଐକ୍ୟଭାବ ଆନୟନ ଏହାର ଲକ୍ଷ୍ୟ। ଓଷା-ବ୍ରତ ଲୌକିକ ପିଢ଼ି ପରେ ପିଢ଼ି ଅନୁସୃତ ହୋଇଆସୁଛି। ଏହା ପ୍ରଥମେ ମୌଖିକ ଏବଂ ପରେ ସମାଜରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଓ ପ୍ରତିପତ୍ତି ଫଳରେ ଲିଖିତ ରୂପ ଦିଆଗଲା ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ ଆଚାର ବିଧି ଓ ଦେବାଦେବୀଙ୍କ ସହ ସଂଲଗ୍ନ କରାଗଲା। ଯଥାର୍ଥରେ, ଓଷା-ବ୍ରତାଦି ପୁରାଣ ଯୁଗରେ ସମାଜରେ ଅଧିକ ଆଦୃତ ଲାଭ କରିଥିଲା। ଏହାର ପ୍ରାଚୀନତା ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚକ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତିଙ୍କ ମତରେ – ଆର୍ଯ୍ୟୋତ୍ତର ସମାଜରେ ପ୍ରଚଳିତ କେତେକ ଧାର୍ମିକ ବିଶ୍ୱାସ ବା ବ୍ରତାଚାର ବା ଧର୍ମାଚାର କାଳକ୍ରମେ ହିନ୍ଦୁ ସମାଜରେ ସଂକ୍ରମିତ ହୋଇଅଛି। ହିନ୍ଦୁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସଂସ୍କୃତିର ଇତିହାସ ଅନୁଧ୍ୟାନ କଲେ ଦେଖାଯିବ, ଏହା କୌଣସି ବୈଦିକ ଋଷି ବା ମନ୍ତ୍ରଦ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କ ଆଶ୍ରମରେ ଜନ୍ମଲାଭ କରିନାହିଁ। ନିବିଡ଼ ଅରଣ୍ୟ ଗହ୍ୱରରେ ଆର୍ଯ୍ୟୋତ୍ତର ସମାଜରେ ଜନ୍ମଲାଭ କରି ବୈଦିକ ବା ହିନ୍ଦୁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସଂସ୍କୃତିକୁ ଏହା ପ୍ରଭାବିତ କରିଅଛି। ବୃକ୍ଷ ପୂଜା, ଶିଳା ପୂଜା, ସର୍ପ ପୂଜାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଲିଙ୍ଗ ପୂଜା ଓ ମାତୃ ପୂଜା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଭିନ୍ନ ହିନ୍ଦୁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଆଚାର ଓ ତାହାକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ଗଢି ଉଠିଥିବା ତତ୍ତ୍ୱମାନଙ୍କରେ ଏହି ଆଭିମୁଖ୍ୟ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥାଏ।(୧)

ସଂସ୍କୃତ ସ୍ମୃତିଶାସ୍ତ୍ର ପରମ୍ପରାକୁ ଅନୁସୃତ କରି ଏକାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ (୧୦୫୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ) ଓଡ଼ିଶାରେ ଜନ୍ମିତ ଶତାନନ୍ଦ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ 'ପଞ୍ଚସିଦ୍ଧାନ୍ତୀ ଭାସ୍ୱତୀ' ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରଣୟନ କଲେ। ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ବିଦ୍ୟାକର, ବୃହସ୍ପତି ସୂରି, ନରସିଂହ ମିଶ୍ର, ବିଶ୍ୱନାଥ ମିଶ୍ର, ଦିବ୍ୟସିଂହ ମହାପାତ୍ର, ଗଦାଧର ମହାପାତ୍ର, ରଘୁନାଥ ଦାଶ ପ୍ରମୁଖ ସ୍ମୃତିକାରଗଣ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଅନେକ ବ୍ରତାଦି ପାଳନର ବିଧି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିଛନ୍ତି। ଜନ୍ମଠାରୁ ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଭିନ୍ନ ସଂସ୍କାର କର୍ମ, ଯଥା- ଶାନ୍ତିକରଣ, ଶୁଦ୍ଧିକରଣ, ଶ୍ରାଦ୍ଧ ଓ ସଂସ୍କାର ପ୍ରକରଣରେ ଗର୍ଭାଧାନ, ପୁଂସବନ, ସୀମନ୍ତୋନ୍ନୟନ, ଜାତକର୍ମ, ନାମକରଣ, କର୍ଣ୍ଣବେଧ, ବହିର୍ନିଷ୍କ୍ରମଣ, ଅନ୍ନପ୍ରାଶନ, ଚୂଡ଼ାକର୍ମ, ବେଦାରମ୍ଭ, ଉପନୟନ, ସମାବର୍ତ୍ତନ, ବିବାହ ଆଦି ବିଧି ପ୍ରଚଳିତ।

ଉତ୍କଳୀୟ ଓଷା-ବ୍ରତ-ପର୍ବପର୍ବାଣିରେ ଅନେକ ଆଚାର ବିଧିର ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଅଛି। ଲୋକଧର୍ମର ଉପାସ୍ୟ ଦେବତା ହେଲେ 'ପ୍ରକୃତି'। ଓଡ଼ିଶାରେ ଏଭଳି ପ୍ରାନ୍ତର ନାହିଁ, ଯେଉଁଠାରେ ଲୋକଦେବତା ଆରାଧିତ ହେଉନାହାନ୍ତି! ଜାତି, ବର୍ଣ୍ଣ, ଧର୍ମ ନିର୍ବିଶେଷରେ ଏହି ଦେବାଦେବୀ ପୂଜିତ ହୁଅନ୍ତି। ପ୍ରାଗ୍ – ବୈଦିକ ସଭ୍ୟତାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ବୈଦିକ ଓ ବର୍ତ୍ତମାନ କାଳରେ ମଧ୍ୟ ଏହା ମାନବର ଏକ ବିଶେଷ ଧର୍ମ। ପୁରୁଷାନୁକ୍ରମିକ ଭାବେ ଏହି ଓଷା-ବ୍ରତଗୁଡ଼ିକ ପାଳନ କରାଯାଇଆସୁଛି, ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ଭୂମି ପୂଜା, ଗୃହାଦିଦେବତା ପୂଜା, ଶସ୍ୟ ପୂଜା, ବୃଷ୍ଟି ବନ୍ଦାପନା, ନଦୀ ବନ୍ଦାପନା, ନାଗ ପୂଜା, ଗେଣ୍ଡା, କୋଚିଆ ପୂଜା, ଗୋ-ପୂଜା ପ୍ରମୁଖ ମୁଖ୍ୟ ସ୍ଥାନ ଗ୍ରହଣ କରିଛି। ଭୂମି ପୂଜା ରୂପେ ରଜ ପର୍ବ ଓ ଅକ୍ଷୟ ତୃତୀୟା ଦୁଇଟି ମୁଖ୍ୟ। ଗୃହାଦିଦେବତା ପୂଜା ମଧ୍ୟରେ ଚୁଲି ପୂଜା, ଈଶାଣ ପୂଜା କରାଯାଏ। ଶସ୍ୟ ପୂଜାରେ ନୂଆଖାଇ, ମାର୍ଗଶିର ମାସ ଗୁରୁବାର, ଚତୁର୍ମାସ୍ୟା ଗୁରୁବାର, ସୁଦଶା ବ୍ରତ, ଧନମାଣିକା ଓଷା, କ୍ଷେତବଢ଼ା ପ୍ରଭୃତି ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ। ବର୍ଷା ନହେଲେ ଇନ୍ଦ୍ର ଦେବତାଙ୍କୁ ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନା, ବନ୍ୟାବିପ୍ଳାତ ସମୟରେ

ସନ୍ତାନ ସନ୍ତତି ମରି ନଥିବା ସ୍ତ୍ରୀ ଥାଳିରେ ସାତକେରା ଦୁବ, ସାତଟି ବରକୋଳି ପତ୍ର, ସାତଗୋଟି ଦୀପ ଥୋଇ ନଦୀଦେବତାଙ୍କୁ ବନ୍ଦାପନା କରନ୍ତି। ଏହାଦ୍ୱାରା ବନ୍ୟାବିପ୍ଲବ କମିଯାଏ ବୋଲି ଲୋକଙ୍କ ଧାରଣା। ଶ୍ରାବଣ ମାସରେ ଚିତାଲାଗି ଅମାବାସ୍ୟା ଦିନ ଚିତଉ ପିଠା କରି ପୋଖରୀ ଓ ପାଣିନାଳ ପ୍ରଭୃତିରେ ଗେଣ୍ଡା, କୋଚିଆ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅର୍ପଣ କରାଯାଇଥାଏ । ତାହା ଫଳରେ ସେମାନେ ଲୋକମାନଙ୍କର ଅନିଷ୍ଟ ସାଧନ କରନ୍ତି ନାହିଁ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ ରହିଅଛି। ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ, ଆଦିବାସୀ ଅଧ୍ୟୁଷିତ ଅଞ୍ଚଳରେ ମକର ସଂକ୍ରାନ୍ତି ସମୟରେ ଯେଉଁ 'ମାର୍ଘେପର୍ବ' ପାଳିତ ହୁଏ, ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ଦିନ ବାଘେଇ ଦେବତାଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପୂଜା ନୈବେଦ୍ୟ ଅର୍ପଣ କରାଯାଏ। ଏହାଦ୍ୱାରା ବନବାସୀମାନେ ବ୍ୟାଘ୍ରାଦି ହିଂସ୍ରଜନ୍ତୁଙ୍କଠାରୁ ରକ୍ଷା ପାଇ ପାରନ୍ତି ବୋଲି ସେମାନଙ୍କ ଧାରଣା। ନାଗପୂଜା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ଅନନ୍ତ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୀ, ଫଣି ପଞ୍ଚମୀ, ନାଗ ଚତୁର୍ଥୀ ଓ ନାଗ ପଞ୍ଚମୀ ବ୍ୟତୀତ କାର୍ତ୍ତିକ ମାସରେ ଶୁକ୍ଳ ଓ କୃଷ୍ଣ ଚତୁର୍ଥୀରେ ନାଗମାନଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଉଈ ହୁଙ୍କାଗୁଡ଼ିକରେ ଦୁଧ, ଗୁଡ଼ ଦିଆଯାଇ ପୂଜା କରାଯାଏ। ଗୋ-ପୂଜା ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ଏକ ପ୍ରଧାନ ପର୍ବ। ଗୋଷ୍ଠାଷ୍ଟମୀ ବ୍ୟତୀତ ଶ୍ରାବଣ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ବା ଗହ୍ମାପୂର୍ଣ୍ଣିମାରେ ଗୋରୁମାନଙ୍କୁ ନାନା ପ୍ରକାରେ ସଜ୍ଜିତ କରାଯାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଭୋଜନରେ ଆପ୍ୟାୟିତ କରାଯାଇଥାଏ। ଦଶହରା ପର୍ବରେ, ଯେଉଁଠାରେ ଦଶହରା ବଳଦ ସଜ୍ଜିତ ହୁଏ, ସେଥିରୁ ଓଡ଼ିଆ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ଏକ ଆଭିଜାତ୍ୟର ସୂଚନା ମିଳେ। ଓଡ଼ଶା ଏକ କୃଷି ପ୍ରଧାନ ଦେଶ ହୋଇଥିବାରୁ, ଗୋ-ସଂପଦ ଉପରେ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମ ବିଶେଷ ନିର୍ଭର କରନ୍ତି। ଗାଈକୁ ଗୋ-ମାତା, ବଳଦକୁ ନିଜର ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ସାଥୀ ରୂପେ କୃଷକସମାଜ ମନେକରେ। ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଅନେକ ଲୋକଧର୍ମୀ ପର୍ବଗୁଡ଼ିକ ରହିଛି, ଯଥା – ଜହ୍ନି ଓଷା, ଦ୍ୱିତୀୟା ଓଷା, ବୁଧିବାମନ ଓଷା, କାଞ୍ଜିଅଁଳା ଓଷା, ଖୁଦୁରୁକୁଣୀ ଓଷା, ବୁଧେଇ ଓଷା, ପୁଅଜୀଉନ୍ତିଆ, ସୁକୁତୁନୀ, ଚୈତ୍ର ମଙ୍ଗଳବାର, ଷୋଳପାଳି ଗୁରୁବାର, ପୁଷ ରବିବାର, ଧାନମାଣିକା, ରବିନାରାୟଣ ବ୍ରତ ପ୍ରଭୃତି ଓଷାବ୍ରତ କେବଳ ଓଡ଼ଶାର ମୌଳିକ ପର୍ବ। ଏଗୁଡିକର ବିଷୟବସ୍ତୁ ଗୋଟିଏ ଧରଣର କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବନାହିଁ। ଦେବକନ୍ୟା, ଋଷିକନ୍ୟା ଅଥବା ବ୍ରାହ୍ମଣୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନଦୀ, ପୁଷ୍କରିଣୀ, ଚତୁଷ୍ପଥ ଶୂନ୍ୟସ୍ଥାନରେ ସମ୍ମିଳିତ ଭାବେ କୌଣସି ଏକ ଦେବତାଙ୍କୁ ପୂଜା କରାଯାଉଥିବା ବେଳେ, କୌଣସି ଏକ ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ରହି ଓଷା ବିଧି ଶିଖନ୍ତି। ବ୍ରତ କିମ୍ବା ଗୁଆ ପ୍ରଭୃତି ଓଷାର ସଂକେତ ନେଇ ଆସି ନିଜ ଘରେ ଓଷା ପାଳନ କରନ୍ତି। ସେ ପ୍ରକାର ଅଖ୍ୟାତ ଓଷା ପାଳନ କରୁଥିବାରୁ ସମାଜର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ନାରୀମାନେ ତାଙ୍କୁ ଉପହାସ କରନ୍ତି। ଏହା ଫଳରେ ଓଷାର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବୀ କୁପିତା ହୋଇ ଉପହାସକାରିଣୀଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡ ଦିଅନ୍ତି ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଏ । ଏହି ଦଣ୍ଡ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱାମୀ ଓ ପୁତ୍ରର ମରଣ, କୁଷ୍ଠାଦି ମହାରୋଗ, ଧନ ସଂପତ୍ତିର ଅପହରଣ ଓ ନାନା ପ୍ରକାର ପାରିବାରିକ ବିପ୍ଲବ ଦେଖାଦିଏ। ଉପହାସକାରିଣୀ ନିଜର ଭୁଲ୍ ସ୍ୱୀକାର କରି ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବୀଙ୍କ ଓଷା ପାଳନ କରି ସମସ୍ତ ଦୁର୍ବିପାକରୁ ମୁକ୍ତିଲାଭ କରେ। ତାହାରି ଫଳରେ ଓଷାର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ଲୋକସମାଜରେ ପ୍ରସାରିତ ହୁଏ। ପ୍ରତ୍ୟେକ ଓଷା ପାଇଁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭୋଗ, ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଫୁଲ ଓ ବିଧି-ବିଧାନ ପାଳିତ ହୁଏ। ଏହି ଓଷାବ୍ରତରେ ଶାସ୍ତ୍ରସମ୍ମତ କୌଣସି ପ୍ରତିମାର ଆବଶ୍ୟକତା ପଡେନାହିଁ। ତା' ବଦଳରେ ପ୍ରତିମାର ସଂକେତ ଧର୍ମୀଭାବେ ମାଣ, ସେର, କୁଲା, କାଞ୍ଜିହାଣ୍ଡି, ଗୁଆ, ଗୋବର ପେଣ୍ଡୁଳା, ଧାନଶୀସା, ବାଲି ଓ ମାଟିପିଣ୍ଡୁଳା ପ୍ରଭୃତି କଳ୍ପିତ ଦେବତା ରୂପରେ ପୂଜା ପାଆନ୍ତି। ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ ଅନେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଙ୍ଗଳା, ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନାରାୟଣ, ଧର୍ମ ନିରଞ୍ଜନ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କୁ ପୂଜା କରାଯାଏ। ବୈଦିକ ଓ ସ୍ମୃତିସମ୍ମତ ଦେବଦେବୀଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଲୋକ-ସମାଜରେ ଅନେକ ଦେବଦେବୀଙ୍କୁ ପୂଜା କରାଯାଏ।

ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶୀତଳା, ବସନ୍ତେଈ, ବାସେଳୀ, ବୁଢ଼ୀ ଠାକୁରାଣୀ, ଜାଗୁଆଳି, କୁତାମଚଣ୍ଡୀ, ଖେଡ଼େଇ, କନ୍ଧୁଣୀ, ବସନ୍ତକାଳୀ, ସାଆନ୍ତାଣୀ, ଚାଇକାଇ ଆଦି ଗ୍ରାମଦେବୀଙ୍କ ନାମ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ। ଏହି ଦେବୀମାନଙ୍କର କୌଣସି ମୂର୍ତ୍ତି ନାହିଁ। (୨) ସେଥିପାଇଁ ଗଛ, ପଥର, କାଠ, ମାଟି ନିର୍ମିତ ଘୋଡ଼ା ପ୍ରଭୃତି ପୂଜିତ ହୁଅନ୍ତି। କେତେକ ଅଞ୍ଚଳରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନରେ କୌଣସି ସଂକେତ ନଥାଇ ମଧ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରପାଳଙ୍କ ଆସ୍ଥାନ ବୋଲି ମନେ କରାଯାଇ ତାହାକୁ ଧୂପଦୀପ, ନୈବେଦ୍ୟ, ବଳି ଦେଇ ପରିବାରବର୍ଗଙ୍କ ବିଭିନ୍ନ ରୋଗନିବାରଣ ନିମନ୍ତେ ଆରାଧନା କରାଯାଏ। ଏହି ସମସ୍ତ ପୂଜା, ଆଚାର ଓ ସଂସ୍କାର ଲୋକବିଶ୍ୱାସ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ।(୩) ସମାଜରେ ପ୍ରଚଳିତ ଓଷା-ବ୍ରତ-ପର୍ବପର୍ବାଣିମାନଙ୍କରେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକତା ସୃଷ୍ଟି କରିବା ସହିତ ସାମାଜିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ସୁସ୍ଥ, ସୁନ୍ଦର ଓ ସଂହତ କରିବାର ନାନ୍ଦନିକ ଅଭିସନ୍ଧି ଲୁଚି ରହିଅଛି। ଓଷା-ବ୍ରତଗୁଡ଼ିକ ସାଧାରଣତଃ ନର-ନାରୀଙ୍କ ଧର୍ମଧାରଣାର ପ୍ରତୀକ। ମନୁଷ୍ୟର ଧର୍ମଚେତନା, ତା'ର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବିଶ୍ୱାସ ଉଚ୍ଚତର ମାନବିକ ସଂସ୍କୃତିର ପରିଚାୟକ।

ଏପରି ପରମ୍ପରା ମଧ୍ୟ ଦେଇ ମନୁଷ୍ୟ ନିଜର ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ପ୍ରକୃତି ଅବଲୁପ୍ତ କାମନା ଓ ଆନ୍ତରିକ କ୍ରିୟାକଳାପର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ବାଢ଼ି ଦେଇଥାଏ। ଫଳରେ ମନୁଷ୍ୟ ବାହ୍ୟରୂପ ଅନ୍ତରାଳରୁ ତା'ର ବହୁମୁଖୀ ସାଂସ୍କୃତିକ ଦୀପ୍ତି ଫୁଟି ଉଠେ।(୪) ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ନିମ୍ନରେ ସମ୍ୟକ ଅବତାରଣା କରାଗଲା। ଉତ୍କଳୀୟ ସମାଜରେ ଅନେକ ବିଧି-ବିଧାନର ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଅଛି। ସେଥିମଧ୍ୟରେ ସଂସ୍କାରକୁ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି। ସଂସ୍କାର ଦ୍ୱାରା ବ୍ୟକ୍ତି ବା ସମାଜର ନୈତିକ, ସାଂସ୍କୃତିକ, ସାମାଜିକ ତଥା ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଥାଏ। ମାନବିକ ବିଶ୍ୱାସ, ଭାବନା, ସ୍ୱଭାବ, ଅଲୌକିକତା ଓ ଭାଗ୍ୟବିଚାରକୁ ଆଧାର କରି ସଂସ୍କାରର କ୍ରମବିକାଶ ସମ୍ଭବ ହୋଇଛି। ଆମ ସମାଜରେ ଷୋଡ଼ଶ ସଂସ୍କାର ବିଧି ପ୍ରଚଳିତ। ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା – ଗର୍ଭାଧାନ, ପୁଂସବନ, ସୀମନ୍ତ, ଜାତକର୍ମ, ନାମକରଣ, ଅନ୍ନପ୍ରାଶନ, କର୍ଣ୍ଣବେଧ, ନିଷ୍କ୍ରମଣ, ବେଦାରମ୍ଭ, ଚୌଳ, ଉପନୟନ, ଚତୁର୍ବ୍ରତ, ଗୋଦାନ, ସମାବର୍ତ୍ତନ, ବିବାହ ଓ ଅନ୍ତ୍ୟେଷ୍ଟି ଆଦି ସଂସ୍କାର। ଏଥିମଧ୍ୟରୁ କେତୋଟି ସଂସ୍କାର ଆଲୋଚନା କରାଗଲା। ଆମ ସମାଜରେ ଶିଶୁଟିଏ ଜନ୍ମ ହେବା ମାତ୍ରେ କେତେକ ରୀତି ପାଳନ କରାଯାଇଥାଏ। ପାଞ୍ଚଦିନରେ ପଞ୍ଚୁଆତି, ଷଷ୍ଠ ଦିନରେ ଷଷ୍ଠୀଦେବୀଙ୍କୁ ପୂଜା, ଉଠିଆରୀ, ବାରରାତ୍ର, ଏକୋଇଶା ଓ ନାମକରଣ ଆଦି ପାଳିତ ହୋଇଥାଏ। 'ଷଷ୍ଠୀ ଓଷା', 'ବାଟ ଓଷା', 'ମଣିଷ ବିଚାର ଢେଉ', 'ଦେବତା ବିଚାର ଢେଉ' ଆଦି ଓଷା ବ୍ରତରେ ଏ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବେ ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଅଛି।

ଓଡ଼ିଆ ଲୋକାଚାରରେ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଆତ୍ମାର ସଦ୍‌ଗତି ନିମନ୍ତେ ବିଭିନ୍ନ କର୍ମମାନ ପାଳନ କରାଯାଇଥାଏ। ଛଅ ଖଣ୍ଡ ବାଉଁଶରେ କୋକେଇ ତିଆରି, ଗୋବର ପାଣି ପକାଇବା, ଅହ୍ୟ ଡେଙ୍ଗୁରା ବଜାଇବା, ଖଇ କଉଡ଼ି ଛିଞ୍ଚା, ପଥ ଶ୍ରାଦ୍ଧ, ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପୁତ୍ର ମୁଖାଗ୍ନି ଦେବା, ଶବଦାହ ପରେ ମାଲଭାଇମାନଙ୍କୁ ତେଲ ଓ ଭୋଜନ ଦେବା, ନିମ୍ବ ପତ୍ର ଚୋବାଇବା, ଦଶ ଦିନରେ ଶୁଦ୍ଧିକ୍ରିୟା, ପ୍ରେତକୁ ଭୋଜ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ଦାନ, ଚାଳ ଉପରେ ବାଡ଼ିରେ ପ୍ରହାର କରିବା, ଏକାଦଶ ଦିନ ପଙ୍‌କ୍ତି ଭୋଜନ, ସାମ୍ବତ୍ସରିକ ଶ୍ରାଦ୍ଧ, ମହାଳୟା ଶ୍ରାଦ୍ଧ, ପୟାଶ୍ରାଦ୍ଧ, ତୀର୍ଥକ୍ଷେତ୍ରଗୁଡ଼ିକରେ ଶ୍ରାଦ୍ଧାଦି କର୍ମ ସଂପନ୍ନ କରାଯାଏ। ବିଶ୍ୱାସ ରହିଅଛି, ମୃତ ପରେ ପିତୃପୁରୁଷଙ୍କର ଆତ୍ମା ପ୍ରାୟ ପଚାଶ ବା ଶହେ ବର୍ଷ ପରେ ମଧ୍ୟ ବାୟୁ ରୂପେ ରହିଥାନ୍ତି। ତେଣୁ ପିଣ୍ଡ ତଣ୍ଡୁଳର ସୁଗନ୍ଧକୁ ସେମାନେ ବାୟବ୍ୟ ରୂପରେ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି। ଶ୍ରାଦ୍ଧ ପ୍ରଦତ୍ତ ପିଣ୍ଡରେ ସନ୍ତୋଷ ଲାଭ କରି ସ୍ୱବଂଶୀୟଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ବିଧାନ କରିଥାନ୍ତି।

ଓଡ଼ିଆ ସମାଜରେ 'ବିବାହ' ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ସଂସ୍କାର। ଏହି ବିଷୟରେ ସ୍ମୃତି, ଜ୍ୟୋତିଷ, ଓଷା-ବ୍ରତାଦିରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି। ଏହି ସମୟରେ ପରମ୍ପରା ଅନୁସାରେ କେତେକ ଲୋକାଚାର ରହିଅଛି। ସେଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ବର-କନ୍ୟାଙ୍କ ରାଶି, ନକ୍ଷତ୍ର, କନ୍ୟା ଦାନର ଅଧିକାର, ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ବିବାହ ପ୍ରଥା ବିଚାର ସହିତ କନ୍ୟା-ବରର ଗୁଣ ପରୀକ୍ଷା, ନାନ୍ଦୀ ଶ୍ରାଦ୍ଧ, ବରଧରା, କୋଇଲି ବୃଡ଼, ଦିଅଁ ମଙ୍ଗଳା, କନକାଞ୍ଜଳି ବନ୍ଧା, ଲବଣ ଚାମରୀ, କଉଡ଼ି ଖେଳ, ଅଗ୍ନି ପ୍ରଦକ୍ଷଣ, ଅଶ୍ମାରୋହଣ, ସପ୍ତପଦୀ, ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୀକ୍ଷଣ, ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶ, ପ୍ରେକ୍ଷକାନୁମନ୍ତ୍ରଣ, ଦକ୍ଷିଣାଦାନ, ଗୃହ ପ୍ରବେଶ, ସ୍ଥାଳୀପାକ, ଚତୁର୍ଥୀ କର୍ମ ପ୍ରଭୃତି ବିଧିବିଧାନ ପାଳିତ ହୋଇଥାଏ। ଆମ ପରମ୍ପରାରେ ପ୍ରଚଳିତ ଅନ୍ୟତମ ବିଧି ହେଲା 'ଶାନ୍ତି'। ଏଥିରେ ଦେବତା, ଗ୍ରହ, ପୃଥିବୀ, ଉଲ୍‌କାପାତ, ଗୋନକ୍ଷତ୍ର- ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ, ରାହୁ, ରୁଦ୍ରଗଣ, ବସୁ-ଆଦିତ୍ୟ-ଋଷି ପ୍ରଭୃତିଙ୍କୁ ସୁଖଶାନ୍ତି ନିମିତ୍ତ ପ୍ରାର୍ଥନା କରାଯାଇଥାଏ। ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଶକୁନଜନିତ ଭାବୀ ବିପଦରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇବା ନିମିତ୍ତ ଶାନ୍ତି ମନ୍ତ୍ର ପାଠ, ଜପ, ହୋମ ଓ ଅଭିଷେକ କାର୍ଯ୍ୟାଦି କରାଯାଇଥାଏ। 'ନାଗଲ ଚଉଠି', 'ପଞ୍ଚକ ବ୍ରତ', 'ବୁଧ ମଙ୍ଗଳବାର ଓଷା', 'ଅନନ୍ତ ତୃତୀୟା', 'ଅନନ୍ତ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୀ', 'ମନସାବ୍ରତ', 'ଫଣି ପଞ୍ଚମୀ', 'ମୂଳାଷ୍ଟମୀ', 'ଦୂତିବାହନ ଓଷା', 'ଶାମ୍ବଦଶମୀ', 'ମାଘସପ୍ତମୀ', 'ଜାଡ଼ିଖନି ଓଷା' ଓ 'ବୁଧେଇ ଓଷା' ଆଦି ଏହାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ। ସେହିପରି, 'ଶୁଦ୍ଧି' ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଇଛି। ଏହା ଦେହ, ମନ, ଧନ, ସ୍ଥଳ, ପାତ୍ର, ଭୋଜନଦ୍ରବ୍ୟ ଓ ପୂଜାଦ୍ରବ୍ୟର ଶୁଦ୍ଧି ଉପରେ ବିଶେଷ ଧ୍ୟାନ ଦିଆଯାଇଥାଏ। 'କାଞ୍ଜିଅଁଳା ଓଷା', 'ଅଲଣା ଓଷା', 'କଉଡ଼ିଆ ବିନାୟକ ଓଷା', 'ଦ୍ୱିତୀୟା ଓଷା', 'ସୁଜୁତୁନି ଓଷା', 'ମାଣବସା ଗୁରୁବାର', 'ଦାଣ୍ଡପହଁରା ଓଷା' ବ୍ରତରେ ଏହାର ଚିତ୍ର ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ। ବିଭିନ୍ନ ବିଧି-ବିଧାନ ଦ୍ୱାରା ଧନ, ମନ, ଶରୀର ଓ ବାଣୀ ଶୁଦ୍ଧି ହୋଇଥାଏ। ଫଳରେ ମନରୁ ରାଗ, ହିଂସା, କ୍ରୋଧ ଆପଣାଛାଏଁ ଦୂର ହୋଇଯାଏ। ଫଳରେ ମଣିଷ ମନରେ ଦୟା, ଧୈର୍ଯ୍ୟ, ସନ୍ତୋଷ, ଶୁଚିତା, ସମୁଦ୍ୟମ, ସୁବିଚାର, ନିର୍ଲୋଭତା ଓ ନିରସ୍ୱୟତାଦି ଆତ୍ମାର ଅଷ୍ଟବିଧ ମାନବିକ ଗୁଣ ବିକାଶ ଲାଭ କରେ। ଆମ ସମାଜରେ ପ୍ରଚଳିତ ବିଧିବିଧାନଗୁଡ଼ିକ କୌଣସି ନା କୌଣସି ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ। ଆବହମାନ କାଳରୁ ଲୋକବିଶ୍ୱାସଗୁଡ଼ିକ ଧର୍ମୀୟ ସ୍ପର୍ଶ ପାଇ ଜନ-ଜୀବନକୁ ଅଧିକ କ୍ରିୟାଶୀଳ କରିଅଛି। ଏଥିରେ ବିଶ୍ୱଭ୍ରାତୃତ୍ୱ ଭାବ ନିହିତ ରହିଅଛି। ବୈଦିକ ଯୁଗର ଆର୍ଯ୍ୟ ଋଷିମାନଙ୍କର ଆଦର୍ଶ ବାକ୍ୟ ଥିଲା, ''କୃଣନ୍ତୋ ହି ବିଶ୍ୱମାର୍ଯ୍ୟମ୍''

ଅର୍ଥାତ୍ ସାରା ବିଶ୍ୱକୁ ଆର୍ଯ୍ୟ ଭାବାପନ୍ନ କର । ଏଥିରୁ ଆମ ସଂସ୍କୃତିର ମହାନୁଭବତାକୁ ଅନୁଭବ କରିହୁଏ ।

ସହାୟକ ଗ୍ରନ୍ଥସୂଚୀ

୧. କଲଚରାଲ ଫୋରମ୍ (ସଂ) – ଓଡ଼ିଶାର ଲୋକ ସଂସ୍କୃତି, ଗ୍ରନ୍ଥ ମନ୍ଦିର, କଟକ–୧୯୭୮ ।

୨. ତତୈବ – ଓଡ଼ିଶାର ସାଂସ୍କୃତିକ ଇତିହାସ, ଗ୍ରନ୍ଥ ମନ୍ଦିର, କଟକ– ୧୯୮୪ ।

୩. ମହାନ୍ତି, ଡଃ, ବ୍ରଜମୋହନ (ସଂ) – ଓଡ଼ିଶାର ସାଂସ୍କୃତିକ ପରମ୍ପରା (୧ମ ଓ ୨ୟ ସ୍ତବକ), ଓଡ଼ିଶା ବୁକ୍ ଷ୍ଟୋର, କଟକ–୧୯୯୧ ।

୪. ମହାପାତ୍ର, ଡଃ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର (ସଂ) – ଓଡ଼ିଆ ଲୋକ ସାହିତ୍ୟ, ଗ୍ରନ୍ଥ ମନ୍ଦିର, କଟକ – ୧୯୯୫ ।

୫. ଦାସ, ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ – ଓଡିଆ ସାହିତ୍ୟର ଇତିହାସ ସାମାଜିକ–ସାଂସ୍କୃତିକ–ଭିତ୍ତିଭୂମି, ପଥିକ ପ୍ରକାଶନୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର–୨୦୦୩ ।

୬. ମିଶ୍ର, ଡଃ ଅଜୟ କୁମାର – ଓଡ଼ିଆ ଲୋକ ସାହିତ୍ୟ ଓ ଲୋକସଂସ୍କୃତି, ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ବୁକ୍ ଡିଷ୍ଟ୍ରିବ୍ୟୁଟର୍ସ, କଟକ–୧୯୯୭ ।

୭. ପଣ୍ଡା, ଡଃ ଭଗବାନ – ଉତ୍କଳୀୟ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର, ଗ୍ରନ୍ଥମନ୍ଦିର, କଟକ, ୧୯୮୫ ।

ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ ବିଭାଗ
ବାଙ୍କୀ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ (ସ୍ୱୟଂଶାସିତ)
ବାଙ୍କୀ, କଟକ

ଏସ୍.ଟି. ଏବଂ ଏସ୍.ସି. ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀଙ୍କ ପାଇଁ ସିଧାସଳଖ ପ୍ରାକ୍ ମାଟ୍ରିକ୍ ଛାତ୍ରବୃତ୍ତି

ଅନୁସୂଚିତ ଜନଜାତି ଓ ଅନୁସୂଚିତ ଜାତି ଉନ୍ନୟନ, ସଂଖ୍ୟାଲଘୁ ଓ ପଛୁଆବର୍ଗ କଲ୍ୟାଣ ବିଭାଗ ପକ୍ଷରୁ ଅନୁସୂଚିତ ଜନଜାତି ଓ ଅନୁସୂଚିତ ଜାତି ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀଙ୍କ ପାଇଁ ସିଧାସଳଖ ପ୍ରାକ୍ ମାଟ୍ରିକ୍ ଛାତ୍ରବୃତ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରାଯାଉଛି ।

ଏହି ଯୋଜନା ଅଧୀନରେ ଦିବାଧାୟୀ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀଙ୍କ ପାଇଁ ବାର୍ଷିକ ଯଥାକ୍ରମେ ୨୨୫୦ ଟଙ୍କା ଓ ୩୨୦୦ ଟଙ୍କାର ବୃତ୍ତି ଦିଆଯାଉଛି । ଏହି ଯୋଜନାରେ ରାଜ୍ୟର ୩୦ଟି ଜିଲ୍ଲାର ପ୍ରାୟ ୧୦ ହଜାର ଉଚ୍ଚ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ସାମିଲ କରାଯାଇଛି । ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ବ୍ୟାଙ୍କ୍ ଆକାଉଣ୍ଟ ମାଧ୍ୟମରେ ୨୦୧୪– ୧୫ ବର୍ଷରେ ୧୨୮ କୋଟି ଟଙ୍କା ସିଧାସଳଖ ହସ୍ତାନ୍ତର କରାଯାଇଛି । ୧୫୬୦ ଜଣ ଅଧାରୁ ପାଠ ଛାଡିଥିବା ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀଙ୍କୁ ପୁଣି ଫେରାଇ ଅଣାଯାଇଛି । ଏହି ଯୋଜନା ଦ୍ୱାରା ନବମରୁ ଦଶମ ଶ୍ରେଣୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ୪ ଲକ୍ଷ ୨୭ ହଜାର ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀ ଉପକୃତ ହେଉଛନ୍ତି ।

୨୦୧୫–୧୬ ବର୍ଷ ନିମନ୍ତେ ଯୋଗ୍ୟ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଦରଖାସ୍ତ ଦାଖଲ କରିବାର ଶେଷ ତାରିଖ ଅଗଷ୍ଟ ୩୧, ୨୦୧୫ ରଖାଯାଇଛି । ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନେ www.stscodisha.gov.in. ୱେବ୍‌ସାଇଟ୍‌ରୁ ପ୍ରାକ୍ ମାଟ୍ରିକ୍ ଛାତ୍ରବୃତ୍ତି ଆବେଦନ ଫର୍ମ ପାଇପାରିବେ । ଅଧିକ ବିବରଣୀ ପାଇଁ ୧୮୦୦୩୪୫୬୭୨୨ ନମ୍ବର କିମ୍ବା www.ogip.in.ଙ୍କ ସହ ଯୋଗାଯୋଗ କରିପାରିବେ । ପ୍ରକାଶ ଥାଉ କି, ଡି.ଏଫ୍.ଆଇ.ଡି ଓ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ଅନୁଦାନ ସହଯୋଗରେ ରାଜ୍ୟ ସରକାର ଏସ୍.ଟି ଏବଂ ଏସ୍.ସି, ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀଙ୍କୁ ଏହି ପ୍ରାକ୍ ମାଟ୍ରିକ୍ ଛାତ୍ରବୃତ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରୁଛନ୍ତି ।

❖ ❖ ❖